

SAMENVATTING

VAN HET EVALUATIEVERSLAG

ANALYSE VAN DE EFFECTEN VAN MIRIAM 2.0 TEN OPZICHTE VAN DE ORGANISATORISCHE EN TERRITORIALE CONTEXT

SAMENVATTING

VAN HET EVALUATIEVERSLAG

ANALYSE VAN DE EFFECTEN VAN MIRIAM 2.0 TEN OPZICHTE VAN DE ORGANISATORISCHE EN TERRITORIALE CONTEXT

Miriam 2.0 vormt het tweede luik van het project dat de POD Maatschappelijke Integratie op touw heeft gezet met de Nederlandstalige Vrouwenraad om alleenstaande moeders met een (equivalent) leefloon te ondersteunen. In zes OCMW's (Antwerpen, Brussel, Genk, Bergen, Luik en Oostende) is er een casemanager aangeduid die een volledig jaar heeft doorgebracht met een groep vrouwen om te werken aan hun individueel en collectief 'empowerment'. De aanpak van de Miriam-begeleiding is holistisch bedoeld en richt zich dus op verschillende aspecten van het leven die met elkaar verbonden zijn in plaats van een enkel doel na te streven.

Het onderzoeksteam van CIRTES (Prof. M. Wagener, C. Bonnetier) heeft in 2018 zijn schouders gezet onder de wetenschappelijke evaluatie van het project Miriam 2.0. Het was de bedoeling om de analyse van de effecten van het project in het juiste perspectief te plaatsen, samen met de context waarin het wordt geïmplementeerd, met name de interne organisatie van de OCMW's en de uitstraling van hun acties op lokaal niveau. Om de continuïteit met de evaluatie van Miriam 1.0 te waarborgen en de evaluatie tegelijkertijd vanuit nieuwe invalshoeken te benaderen is ervoor gekozen om een onderzoek uit te voeren op basis van een gemengde methodiek, met andere woorden een combinatie van een kwalitatieve en een kwantitatieve benadering. De evaluaties uit 2016 en 2017 van het eerste luik van het project benadrukten vooral die laatste benadering vanuit de invalshoek van sociopedagogische begeleiding en verbetering van de situatie van de deelnemers (geobjectiveerd door het gebruik van een specifiek meetinstrument)¹. Wij wilden bij de evaluatie van het tweede luik stilstaan bij het organisatorische, institutionele en maatschappelijke niveau om het netwerk van actoren waarop de Miriam-begeleiding is gebaseerd te identificeren en om te bepalen hoe dit netwerk een significante impact heeft op de reikwijdte en de strekking van de begeleiding. In overeenstemming met deze doelstelling is gekozen voor een aanpak met vier onderdelen die elkaar aanvullen:

1. De voortzetting van de kwantitatieve evaluatie op basis van de gegevens van het meetinstrument – empowerment-meter en, in de mate van het mogelijke, op basis van de aanvullende statistieken van de OCMW's in België.
2. De uitvoering van kwalitatief onderzoek gebaseerd op de medewerking van de huidige en vroegere projectdragers en casemanagers en ook op basis van de aanvullende bijdragen van verschillende sleutelfiguren (in het bijzonder leidinggevende en coördinerende organen).
3. Het toelichten van aanbevelingen en toekomstindicatoren om de implementatie van Miriam in andere instellingen/organisaties te bevorderen.
4. De bespreking van de resultaten en de indicatoren met het oog op een collectieve denkoefening, via de organisatie van focusgroepen met onder andere de begunstigden van het project en de maatschappelijke werkers.

Dit document is gebaseerd op het evaluatieverslag van het CIRTES-onderzoeksteam. Volgens het document moeten meerdere belangrijke vragen beantwoord worden. Die antwoorden zullen verduidelijken hoe het project concreet verloopt, wat de effecten zijn voor de deelnemers en wat de voorwaarden zijn om het project succesvol te doorlopen.

¹ Het meetinstrument met onder andere een 'empowerment-meter' werd ontwikkeld door een onderzoeksteam van de Karel de Grote Hogeschool. De resultaten zijn gebaseerd op een zelfevaluatie van de begeleidde vrouwen aan de start van het project (nulmeting) en aan het einde van het project (eindmeting). Vervolgens wordt een vergelijking uitgevoerd om de vastgestelde evolutie te belichten.

AANPAK OM DE DEELNEEMSTERS VAN MIRIAM 2.0 TE BEPALEN

Het Miriam-project, met als hoofddoel de empowerment² van alleenstaande leefloontrekkende vrouwen met kinderen, steunt op de actieve deelname van de betrokkenen. Dit impliceert 'echte' vrijwillige inzet (en geen vrijwilligheid voor de schone schijn die enkel bedoeld is om een positief beeld van zichzelf te geven aan de instelling). Daarom is de selectiefase van de vrouwengroep van zeer groot belang. Niet alleen moeten personen met het meest geschikte profiel worden geselecteerd (zodat de inhoud van de begeleiding hun ten goede komt), maar er moet ook **interesse bij hen worden opgewekt, ze moeten worden gemobiliseerd en moeten zich aansluiten**³ bij het project, zodat ze er de hoofdrolspelsters van worden.

De identificatiecriteria van de deelnemers aan Miriam 2.0 maken het mogelijk om te focussen op de doelgroep met de belangrijkste behoeften. Sommige daarvan moeten door maatschappelijk werkers geïnterpreteerd worden, wat niet problematisch is als er een goede communicatie is tussen de stakeholders en als er begrip is voor wat er op het spel staat. Bovendien is het interessant om de instellingen een zekere speelruimte te geven bij de toepassing van deze criteria, zodat ze het project kunnen aanpassen aan de bijzonderheden van hun doelgroep (die verband houden met de economische en sociale realiteit van het grondgebied).

Deze vaststelling brengt ons ertoe de relevantie van een **territoriale verankering van het project** in overweging te nemen. Uit de analyse van de verschillende projecten bleek dat het effect ervan groter was wanneer het in een specifieke wijk werd uitgevoerd. Deze aanbeveling moet in verband worden gezien met de grootte van de stad. Hoe groter de stad, hoe zinvoller de lokale verankering wordt. Dit vereist grondige kennis van het grondgebied om de probleemgebieden te kunnen bepalen, namelijk de gebieden die het meest te kampen hebben met het probleem van eenoudergezinnen en armoede.

De identificatie en mobilisatie van de Miriam-vrouwengroep vereist **gezamenlijke inspanningen** binnen het OCMW. Bij de selectie van de meest relevante profielen is een belangrijke rol weggelegd voor de maatschappelijk werkers van de eerste lijn, wat impliceert dat zij een goede kennis hebben van de inhoud van het project en de methodiek ervan. De casemanager verspreidt informatie over Miriam (tijdens bijeenkomsten of persoonlijke ontmoetingen die voor dit doel worden georganiseerd), maar ze hoeft niet alleen te staan in deze opdracht. Op dat vlak hebben ook de leidinggevende en coördinerende organen een grote rol te spelen. Zij zijn verantwoordelijk om de plek van Miriam binnen hun instelling te rechtvaardigen.

2 Ondanks de vele betekenissen van dit concept kan men het erover eens zijn dat het verwijst naar een proces met drie dimensies: individueel (zelfvertrouwen opbouwen, kritisch bewustzijn verbeteren); organisatorisch (het vermogen ontwikkelen om 'te handelen met' of 'invloed uit te oefenen op'); sociaal of politiek (collectieve actie om de samenleving te transformeren). Naar Bacqué M-H. en Biewener C. (2013), *L'empowerment, une pratique émancipatrice ?* Parijs, La Découverte, coll. Poche, 175 p.

3 Die termen zijn ontleend aan de sociologie van de translatie die stelt dat het succes van een innovatie niet zozeer afhangt van de intrinsieke eigenschappen van de innovatie maar wel van de winstdeling, aanwerving, mobilisering, kortom de steun van verschillende belanghebbenden (zie Akrich M., Callon M. en Latour B.).

Enkele sleutelcijfers over het profiel van de deelnemers van het Miriam 2.0-project¹

Geografische herkomst. Ongeveer een derde van de deelnemers is in België geboren, terwijl twee derde in een niet-Europees land is geboren. De lokale variaties schetsen een beeld van migratie in de verschillende steden. Meer in het algemeen zet deze verdeling ertoe aan om rekening te houden met de culturele diversiteit in de projecten en wijken.

Opleidingsniveau. 26% van de vrouwen heeft geen diploma of een diploma middelbaar onderwijs, 22,1% heeft een diploma hoger secundair onderwijs. Slechts 9,1% van de moeders heeft een diploma hoger onderwijs. Meestal wordt dat diploma niet erkend in België (omdat het in het buitenland behaald is).

Opleiding. De trajecten van de vrouwengroep getuigen van een moeilijke sociaal-economische integratie, hoewel bepaalde vrouwen al gewerkt hebben in de zorgsector, de horeca, de administratie of de schoonmaak van bedrijven en bij gezinnen.

Kinderen. Zoals de methodologie van het project aanbeveelt, hebben de vrouwen van de Miriam 2.0-groep jonge kinderen, dat wil zeggen twee jaar of minder bij ongeveer de helft van de kinderen.

Steun van de voormalige partner. Bijna de helft van de vrouwen zorgt alleen voor het kind of de kinderen en krijgt helemaal geen alimentatie van de vader. De andere helft van de vrouwen krijgt willekeurig, soms op onvoorspelbare wijze, wat ondersteuning bij de zorg voor het kind.

Het identificeren van de meest relevante profielen onder de OCMW-begunstigden is niet voldoende; de casemanagers moeten **zich** ook **vergewissen van hun vrijwillige inzet en hen mobiliseren bij de actie**. Daartoe passen ze **interventiemethoden toe die vergelijkbaar zijn met die van de ‘community organizing’⁴**: ze bezoeken de geïdentificeerde vrouwen bij hen thuis, stellen afspraken voor, nemen het risico om te worden afgewezen, besteden tijd aan besprekingen, smeden banden rond gemeenschappelijke belangen en organiseren bemiddelings- en reflectievergaderingen.

“Als de casemanager aan je deur komt aanbellen en je wil niet dat ze binnenkomt, en ze uiteindelijk toch binnenkomt en twee uur blijft, dan is de missie geslaagd. Het betekent dat er volharding, inspanningen, ervaring achter zitten.”

Coördinator Maatschappelijke Integratie van een OCMW

Deze fase lijkt misschien tijdrovend, maar is wel essentieel voor het succes van Miriam. Deze fase zorgt niet alleen voor volledige betrokkenheid van de deelnemers, maar bouwt ook een **vertrouwensrelatie** op en doorbreekt de asymmetrische verhoudingen die de relatie tussen maatschappelijk werker en cliënt kenmerken bij het toekennen van een leefloon en/of de ondertekening van een GPMI.

⁴ “De experimenten met community organizing zijn initiatieven die ernaar streven om mensen die zich niet spontaan mobiliseren tegen problemen en onrechtvaardigheden die zij dag in dag uit meemaken te begeleiden, stimuleren en te ondersteunen om zich te organiseren.” Naar Talpin J. en Balazard H., “Community organizing : généalogie, modèles et circulation d’une pratique émancipatrice”, Mouvements, 2016/1 (nr. 85), p. 11-25.

HOE VULLEN DE MIRIAM-BEGELEIDING EN DE ‘ALGEMENE’ SOCIALE BEGELEIDING ELKAAR AAN?

Het is belangrijk om de bijzonderheden van Miriam duidelijk te definiëren om de legitimiteit van de uitvoering ervan binnen de OCMW's te benadrukken. Hoe komt het project tegemoet aan de behoeften van alleenstaande vrouwen met kinderen, ten opzichte waarvan de diensten voor algemene bijstand vaak machteloos staan?

De Miriam-begeleiding is gericht op de persoon. Ze krijgt vorm naargelang de behoeften, de realiteit, de verwachtingen van de persoon. **De casemanager legt niets op, maar toont zich betrokken.** Ze beperkt er zich niet toe om de toekenning van bepaalde vormen van bijstand of steun te faciliteren, maar onderneemt ook samen met de cliënt bepaalde stappen en brengt haar er zo toe zich de hulpmiddelen die haar worden aangereikt eigen te maken. In eerste instantie probeert de casemanager een antwoord te bieden op urgente situaties om in een tweede fase te kunnen werken aan de individuele en vervolgens de collectieve daadkracht van de vrouwen die ze begeleidt.

In het algemeen werken de casemanagers via individuele coaching. Ze nemen een bemoedigende houding aan om deelnemers een gevoel van eigenwaarde te geven. Zelfvertrouwen is een conditio sine qua non voor empowerment waar alleenstaande vrouwen met kinderen in een bestaansonzekere situatie in het bijzonder een gebrek aan hebben.

Veldwerk is een essentieel onderdeel van de Miriam-begeleiding: de casemanagers komen thuis langs bij de deelnemers en begeleiden hen naar verschillende organisaties en instellingen die hen nieuwe hulpmiddelen kunnen bieden. Ze zijn ook zeer beschikbaar: individuele afspraken duren soms meerdere uren en ze hebben regelmatig contact buiten de voor de begeleiding geplande tijd (via sms, chatberichten enz.), wat helpt om de relatie te versterken en de positieve effecten ervan te vergroten.

“Hoe beschadigd, verzwakt, stuurloos de vrouw ook is, op een bepaald moment moet je iets bij haar gaan vinden opdat ze zou kunnen veranderen, dat kost veel tijd maar uiteindelijk loont het de moeite.”

Casemanager, Miriam 2.0

Zeersnel worden er **groepssessies** opgezet. **Het collectieve aspect sluit volledig aan bij het empowermentproces van de deelnemers.** De casemanagers vinden het echter soms moeilijk om het op gang te brengen. De deelnemers zijn, ondanks hun isolement, niet altijd 'bereid'⁵ zich tot anderen te wenden. Hun levensloop vol beproevingen leidt tot ontmoediging, fatalisme en wantrouwen en het is aan de casemanagers om hen zin te doen krijgen in een collectieve dynamiek.

“Ik organiseerde een eerste ontmoeting zodat ze elkaar konden leren kennen, zodat ze ontdekten wie de andere deelnemers waren. Toen ik de definitieve groep samenstelde, moesten ze elkaar in de eerste plaats leren kennen, we zijn niet meteen ter zake gekomen in het begin. Er werd gezegd: ‘Kijk, jullie zijn vrouwen met dezelfde achtergrond, alleenstaande mama met kind, dat is wat jullie bindt.’ Dat alleen al stelde hen gerust omdat ze tegen zichzelf zeiden dat ze niet als enige met die problemen te maken kregen, ze zeiden tegen zichzelf: ‘o, zo zijn er nog 14’, daar ging het in feite om.”

Casemanager, Miriam 2.0

5 Volgens Pierre Bourdieu is die terughoudendheid verbonden met de manier van handelen en denken die verworven is tijdens het socialisatieproces.

De casemanagers delen niet allemaal dezelfde werkrealiteit. De meeste van hen (Brussel, Antwerpen, Luik en Bergen) staan enkel in voor de Miriam-begeleiding. Sommige casemanagers (Oostende en Genk) nemen de volledige follow-up op zich en staan zowel in voor Miriam, het beheer van het leefloon en het GPMI. De **inhoud van de begeleiding** moet echter identiek blijven: **geïntegreerde aanpak, symmetrie in de relatie tussen de maatschappelijk werker en de begunstigde, vrijwillige deelname en geen controle van de instelling.**

Het opnemen van deze dubbele verantwoordelijkheid blijkt bijzonder moeilijk: voor de professional in de eerste plaats (die een aanzienlijke werklast op zich neemt, niemand heeft om de follow-up van de zaak te bespreken en ook in staat moet zijn om haar Miriam-opdracht te scheiden van haar opdracht inzake algemene bijstand) en vervolgens ook voor de begunstigde (die een vertrouwensrelatie moet opbouwen met een casemanager die ook haar maatschappelijk werkster is).

Hoewel de betrokken OCMW's het probleem gedeeltelijk hebben opgelost door de controles met betrekking tot de betaling van het leefloon en het toezicht op het GPMI tijdens de implementatie van Miriam op te schorten, verdient het nog steeds de voorkeur om de rollen op te splitsen, ze goed te differentiëren en **samenwerkingsverbanden** te bevorderen.

De rol van de casemanager is zeer specifiek, ze ontwikkelt expertise terwijl ze samenwerkt met haar collega's van de algemene bijstand. Door de zeer bijzondere relatie die de casemanager heeft met de vrouwen die ze begeleidt, is ze niet gemakkelijk 'vervangbaar'. De training, de intervisies, haar ervaring op het terrein geven vorm aan haar profiel en de kwaliteit van haar interventie. In dit verband moet er worden nagedacht over de invoering van noodoplossingen in het geval van een langdurige afwezigheid. Hoe kunnen we een dergelijk probleem aanpakken? Een mogelijke oplossing zou zijn om een Miriam-cel op te zetten met minstens twee casemanagers die elkaar kunnen afwisselen.

WELK NETWERK VOOR VERHOOGING HULPMIDDELEN EN ACTIECAPACITEIT VAN DE DEELNEEMSTERS?

De casemanagers zetten zich in voor de ‘heraansluiting’⁶ van de begeleide vrouwen. Dit houdt in dat ze op verschillende niveaus (op sociaal, familiaal, professioneel vlak en op het vlak van burgerzin) en in verschillende levensdomeinen (gezondheid, huisvesting, werk, vrije tijd enz.) de verbinding moeten herstellen. Hiervoor mobiliseren ze de bestaande middelen binnen hun OCMW, maar ook extern, binnen het lokale sociale landschap. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de inhoud van de begeleiding varieert naargelang de context waarin het project wordt uitgevoerd. De OCMW's hebben met elkaar gemeen dat ze een bepaald aantal steunmaatregelen en waarborgen kunnen bieden, maar ze zijn ook **echte sociale laboratoria** en hebben als zodanig meerdere en gevarieerde hefboomen voor actie.

Bovendien verklaren gewestelijke bijzonderheden – *zo zijn de OCMW's in Vlaanderen bijvoorbeeld gedeeltelijk gefuseerd met de gemeenten* – de neiging van de casemanagers om zich eerder te richten op externe structuren of, integendeel, op de eigen diensten van de instelling. Vanuit een globaal standpunt merken we op dat **het netwerk dat in het kader van Miriam 2.0 is opgezet voornamelijk de cellen, diensten of afdelingen van het OCMW, die een rol spelen bij de verbetering van de levensomstandigheden van alleenstaande vrouwen, samenbrengt, alsook de historische partners van de instelling** die evenzeer beschikbare middelen vormen om de capaciteiten van de vrouwen te ontwikkelen om invloed uit te oefenen op hun omgeving. Naast deze vaststellingen zijn er belemmeringen voor het proces van 'heraansluiting' van de deelnemers opgemerkt die aanleiding geven tot specifieke aanbevelingen:

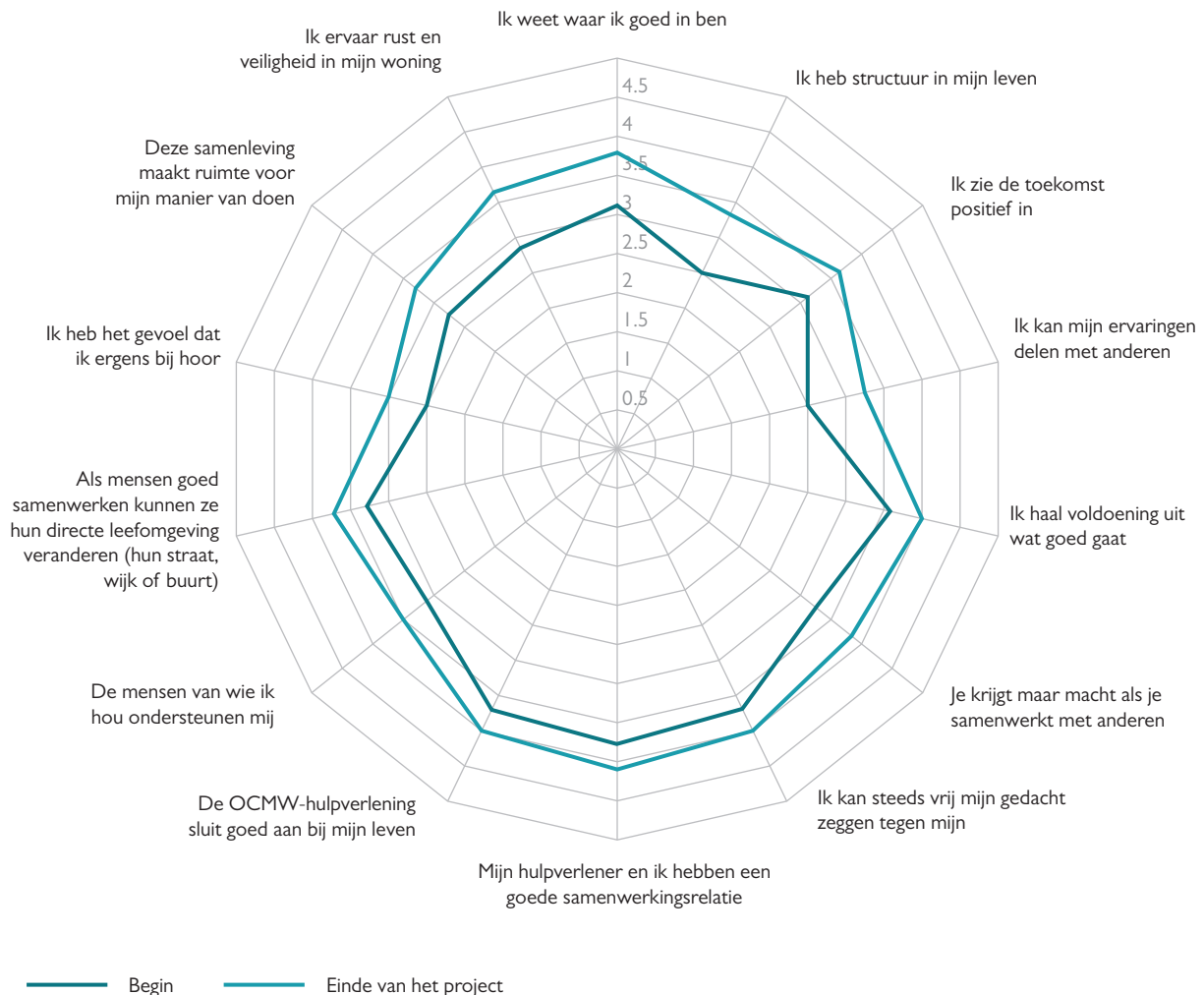
- **Buiten het OCMW: belemmeringen gekoppeld aan de sociale kaart.** Een ongecoördineerd, ongelijk sociaal aanbod blijkt voor zowel de maatschappelijk werkers als voor de cliënten verwarrend en is daarom een reden om geen beroep te doen op je rechten. Met andere woorden, de dichtheid van het sociale, institutionele en verenigingsnetwerk moet hand in hand gaan met de begrijpelijkheid ervan, wat impliceert dat de praktijken en de diensten worden gegroepeerd en gebundeld. De door de casemanagers uitgevoerde inventarisatie van de netwerken bracht enkele interessante voorbeelden naar voren: in Vlaanderen wordt een beroep gedaan op de 'Huizen van het Kind' of de 'Family Justice Centers', en in het hele land op 'gezondheidshuizen' of 'centra voor gezinsplanning'.
- **Intern: belemmeringen in verband met de afscheiding van het project** en een gebrek aan kennis van de inhoud ervan. Voor zover het door de casemanagers geactiveerde netwerk deel uitmaakt van het OCMW of rond het OCMW beweegt, is het een pluspunt dat het project bekend is binnen de instelling en een zekere uitstraling geniet bij zijn rechtstreekse partners. De casemanagers van Miriam 1.0 bevestigen dit: tijdens het tweede jaar van de uitvoering verlopen de contacten makkelijker, en dit zowel met de andere maatschappelijk werkers, de verantwoordelijken van de andere afdelingen of diensten, als met de partnerorganisaties. Het is daarom belangrijk om de casemanagers een forum te bieden om Miriam zowel intern als extern bekend te maken. Idealiter is de oprichting van een permanente Miriam-eenheid de beste manier om een netwerk van actoren te ontwikkelen rond kwesties die verband houden met eenouderschap.
- **Tot slot moeten de begunstigen volledig beschikbaar zijn opdat de uitvoering van Miriam de gewenste effecten zou kunnen hebben.** De meeste OCMW's, vooral de Franstalige, werden immers geconfronteerd met het probleem dat er **geen opvang was voor de kinderen van de deelnemers**. Hoewel het relevant blijkt om ouders en kinderen bij specifieke activiteiten te betrekken, is het evenzeer essentieel om de vrouwen de kans te bieden tijdens bepaalde sleutelmomenten vrij te zijn van familiale plichten. Een van de voorwaarden voor het opstarten van het project zou dan ook moeten zijn dat er opvangmogelijkheden voor de kinderen van de deelnemers worden geboden, minstens tijdens het jaar van de begeleiding. Hiertoe beschikken de OCMW's vaak over interne hefboomen: het aanwerven van een professional (eventueel via een artikel 60), het creëren van voorkeursplaatsen in bestaande kinderdagverblijven, het opzetten van samenwerkingsverbanden met structuren die werkzaam zijn in de kinderopvangsector enz.

6 De vrouwen uit het Miriam-project bevinden zich, in de woorden van socioloog Robert Castel, in een zone van kwetsbaarheid die tot 'maatschappelijk afhaken' kan leiden. Ze hangt dus nauw samen met een onzekere sociaal-economische situatie, een gebrek aan toegang tot diensten en tot ondersteuning en een zwakke integratie in de lokale netwerken (familie, vrienden, personen die kunnen helpen enz.). Om te voorkomen dat de beproevingen die het traject van deze alleenstaande moeders met zich meebrengen, hun kwetsbaarheid nog verder vergroten, zetten de casemanagers zich dus in voor een werk rond 'heraansluiting' dat hen ertoe brengt nieuwe actoren bij het project te betrekken.

WAT ZIJN DE EFFECTEN VAN MIRIAM 2.0 OP DE BEGELEIDE PERSONEN?

Het meetinstrument voor empowerment op basis van de vergelijking van een nulmeting aan het begin van het project en een eindmeting aan het eind van het project toont aan dat de empowerment van de deelnemers aan het Miriam 2.0-project gemiddeld verbetert. Bij de eindmeting en in het algemeen liggen de vrouwen meer in lijn met alle indicatoren die zijn gekozen om de empowerment van vrouwen te evalueren, zoals de figuur hieronder aantoont.

Alle steden

De getuigenissen die tijdens de focusgroepen werden verzameld wijzen ook in die richting: **de begunstigden verklaren dat ze aan vertrouwen hebben gewonnen door hun uitwisselingen met de groep en dankzij de inclusieve steun van de casemanager.** Ze voelen zich beter in staat om hun dagelijkse leven te leiden, hebben meer energie om de nodige stappen te ondernemen om hun situatie te verbeteren en hebben een positievere kijk op de toekomst.

“Ik durf net dat tikkeltje meer, ik geef bijvoorbeeld niet zo makkelijk op als vroeger. Ik ga sneller zelf het papierwerk doen (...) Nu probeer ik het zelf een beetje uit te zoeken en mezelf uit de slag te trekken.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

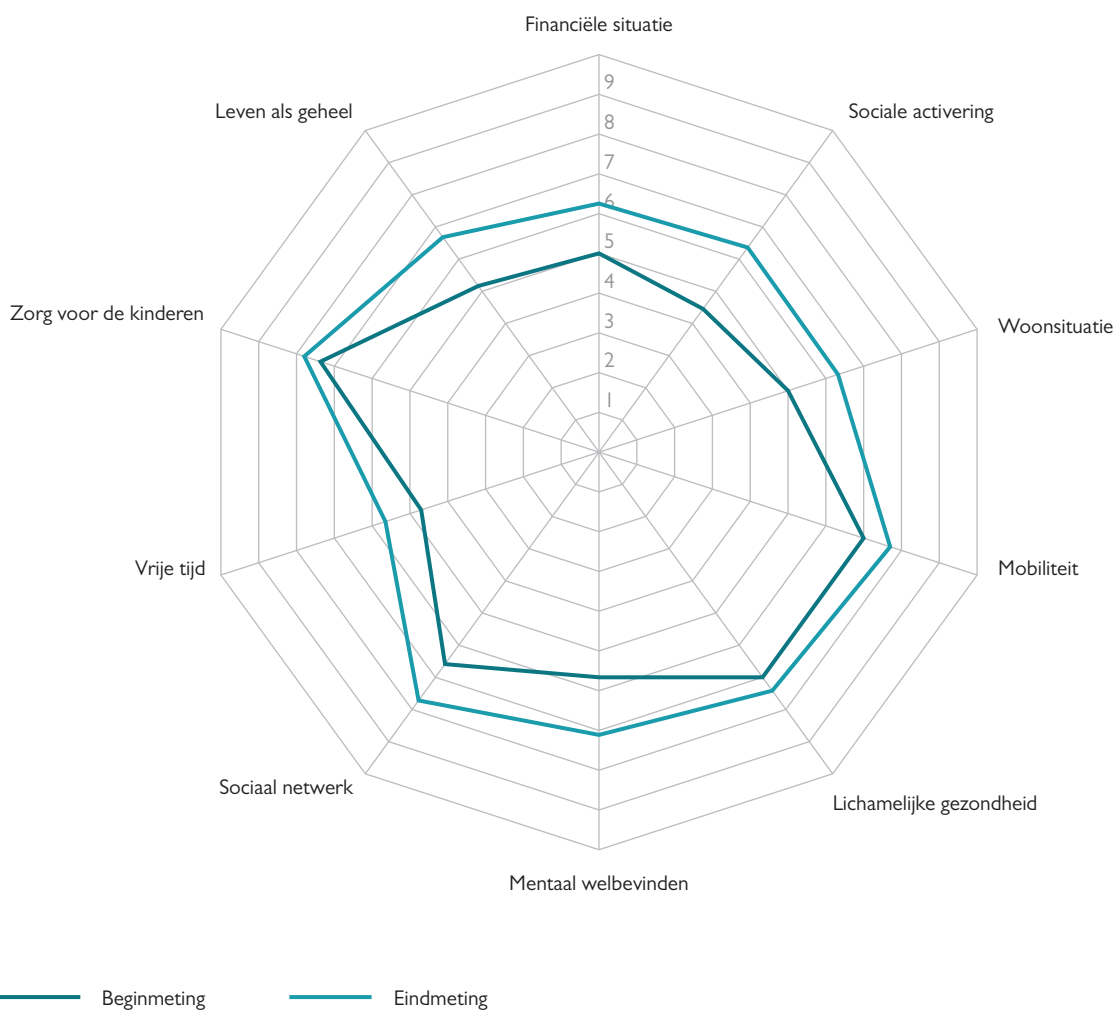
De analyse van de uitspraken toont ook **belangrijke gevolgen voor de allochtone vrouwen**: een betere praktische beheersing van het Nederlands of Frans, een betere kennis van de institutionele en maatschappelijke omgeving, de organisatie en het functioneren ervan, en een uitbreiding van het sociale netwerk. Voor deze laatste deelnemers, nog meer dan voor de andere, fungeert het Miriam-project als een **accelerator van de emancipatie**.

“En het is goed voor mijn Nederlands, nu kan ik veel beter spreken, dank je wel! Een jaar geleden, nee ... Ik was niet zoals nu, ik schaamde me een beetje, ik kon niet correct praten, ik kon het ook niet begrijpen.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

Op vlak van de tevredenheid van de deelnemers over hun situatie in verschillende levensdomeinen (**gezondheid, zorg voor de kinderen, mobiliteit, huisvesting, financiële situatie, vrije tijd enz.**) is er een **verbetering te zien in de gemiddelde waardering die de deelnemers aan deze domeinen geven**. We kunnen dus besluiten dat de situatie op bijna elk domein is veranderd in positieve zin.

Alle steden

Hoewel de vrouwen over het algemeen vooruitgang boeken op vlak van hun 'financiële situatie', hun 'mentaal welbevinden', hun 'mobiliteit', hun 'huisvesting' en hun 'leven als geheel', moeten we ook benadrukken dat er bij bepaalde projecten een lichte achteruitgang is opgemerkt in enkele domeinen (zoals bijvoorbeeld 'fysieke gezondheid' in Luik en Bergen). **Het blijft moeilijk om die gegevens te interpreteren:** tonen ze aan dat de gezondheidstoestand van de deelnemers over het algemeen verslechtert of wijst dit op een ongunstige context op het moment van de enquête? In dat geval rijst de vraag waar we de effecten van de begeleiding op bovenstaande vaststelling moeten situeren. Is dat resultaat niet eerder het gevolg van een kritischer oordeel van de geënquêteerde personen over hun persoonlijke situatie? (Aangezien bewustwording van bepaalde thema's ook integraal deel uitmaakt van de empowerment.)

Tijdens de focusgroepen waren **de aanwezige deelnemers zeer positief over al deze levensdomeinen**, ook al gaven ze niet veel prijs over de onderwerpen die ze eerder als vertrouwelijk beschouwen (gezondheid en alimentatie in het bijzonder). **Er zijn zeer objectieve effecten gemeld:** ontdekking van nieuwe culturele en vrijetijdsactiviteiten, het verkrijgen van een plaats in een kinderdagverblijf, een nieuwe woning, uitnodiging voor een sollicitatiegesprek, volgen van opleiding en zelfs, in enkele gevallen, een terugkeer naar de arbeidsmarkt.

“Vorig jaar zat ik in de les Nederlands, ik ging er van maandag tot en met donderdag heen en het was goed voor me. Daarna ben ik twee of drie keer als vrijwilliger in het ziekenhuis gaan werken. Soms ga ik erheen om een beetje te helpen.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

“Ik ben blij dat ik werk heb. Ik heb vijf jaar niet gewerkt en dit jaar had ik de kracht om te werken. Ik ben niet meer bang. Ik wilde vroeger niet in een groep blijven, ik wilde alleen zijn met mijn kinderen (...) Ik ben niet meer bang om met mensen samen te zitten en ook om te werken.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

“Ik heb zo een kinderdagverblijf gevonden, toen vond ik een opleiding, vervolgens deden we veel ontdekkingen, het stelde me toch voor veel dingen open. Ik ben blij dat ik heb meegedaan. Ik heb veel geleerd.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

Maar **de subjectieve effecten zijn net zo belangrijk:** nieuwe toekomstplannen, geen angst meer voor bepaalde stappen, het gevoel meer opties te hebben.

“We worden gemotiveerd, nu denken we eraan om te gaan werken. Soms wisselen we berichtjes uit via WhatsApp: ‘We moeten iets doen meisjes, zo kan het niet langer, we moeten iets doen. En we kunnen het’.”

Deelnemer aan Miriam 2.0

HOE VERBINDEN WE HET MIRIAM-PROJECT EN HET LOKALE SOCIAAL BELEID?

De analyse van de uitvoering van het Miriam-project maakte het mogelijk om **na te denken over de samenhang tussen sociaal, gezins- en onderwijsbeleid en tussen hulpverleningsdiensten op lokaal niveau**.

In alle gevoerde gesprekken werd benadrukt hoe belangrijk het is om de intensiteit van de begeleidingen te kunnen aanpassen aan de behoeften van de begunstigden. Er kwam aan het licht hoe moeilijk het is om **aan het traject van de personen aangepaste benaderingen** – die noodzakelijk zijn om bepaalde situaties te 'deblokken' en meer globale inschakelingsinspanningen te overwegen – te combineren met **een meer standaard of modulair type follow-up, afhankelijk van de behoeften**. De uitdaging is om binnen een geïntegreerd sociaal beleid meer algemeen rekening te houden met de persoonlijke trajecten om **door middel van gerichte en versterkte acties algemene doelen te bereiken**.

Socioprofessionele inschakeling wordt door alle OCMW-verantwoordelijken beschouwd als de manier bij uitstek om kanselijkheid te bereiken en de maatschappelijke situatie van de vrouwen te verbeteren.

Deze doelstelling is echter moeilijk haalbaar voor de doelgroep vanwege haar grote kwetsbaarheid en de vele beproevingen die de toegang tot betaald werk bemoeilijken. In dat opzicht heeft de contractualisering van de bijstand (GPMI) een beperkte reikwijdte en moet ze worden onderscheiden van de Miriam-begeleiding, die gebaseerd is op de vrijwillige deelname van de begunstigden. Bovendien is de **socioprofessionele inschakeling niet alleen afhankelijk van de 'goede voorbereiding' van de cliënten en cliëntes, maar ook en vooral van structurele restricties** verbonden aan de organisatie van de arbeidsmarkt en de economische situatie van het grondgebied.

Om de barrières weg te nemen die de 'heraansluiting' van de alleenstaande vrouwen met kinderen in de weg staan, is een **territoriale aanpak** een interessante piste. Het doel is om **praktijken inzake sociaal werk te ontwikkelen die gericht zijn op de ontwikkeling van samenlevingsverbanden op wijkniveau door middel van een (lokaal) beleid van stedelijke en sociale revitalisering**⁷. Om dit te doen moet rekening worden gehouden met het specifieke karakter van het grondgebied en moeten de institutionele actoren en de actoren van het verenigingsleven die in belangrijke sectoren (onderwijs, werkgelegenheid, gezondheid, economie enz.) optreden, worden betrokken bij de actie.

Wat betreft het sociale netwerk en de **ontwikkeling van banden tussen OCMW's en het hele lokale sociale landschap**, lijkt het zinvol om gebruik te maken van 'verbindingsfiguren' en **lokale of thematische coördinatiorganen** die in staat zijn om de verschillende stelsels voor sociale bijstand met elkaar te verbinden en samenhang met het traject van de kwetsbare personen te waarborgen om de non-take-up van rechten te bestrijden.

De uitdagingen op het vlak van vrouwenemancipatie, gekoppeld aan de sociale en culturele diversiteit van de doelgroepen van de OCMW's, werden door de meeste geraadpleegde verantwoordelijken aangehaald. Om stigmatisering te voorkomen mag deze benadering niet alleen gericht zijn op vrouwen van buitenlandse afkomst. Integendeel, ze moet **zich op globale wijze richten op de verschillende sociale en culturele determinanten die een rol spelen in het verarmingsproces van vrouwen** die bijdragen aan het verbreken van de sociale banden en het sociale isolement versterken.

In alle gesprekken kwam men tot de vaststelling dat alleenstaande vrouwen met kinderen binnen de OCMW's zich in een bestaansonzekere situatie bevinden. De noodzaak om adequate oplossingen te vinden wordt naar voren geschoven (wat ook de belangstelling voor Miriam verklaart), maar **de actieradius van de OCMW's wordt sterk beperkt op het budgettaire vlak en op het niveau van de regelgevende en wettelijke kaders die het behalen van deze doelstellingen bemoeilijken**.

7 "Territorialiseren betekent een politiek karakter verlenen aan de lokale ruimte in die zin dat die ruimte onafgebroken de inzet van een democratisch debat wordt, het betekent het doen herleven van de democratie daar waar die het hardst nodig is, waar ze vraagt om de mobilisatie van de burgers in de solidariteit van het dagelijkse leven: de democratie komt van onderaf." Naar Autes M. (1992, p.119) geciteerd door Hamzaoui M., Artois P. en Mélon L. in "La territorialisation du social à l'épreuve des associations parapubliques", Nouvelles pratiques sociales, 2013/26 (nr. 1), p.153.

Dankzij het onderzoek kunnen we eveneens stellen dat **de toepassing van 'gender mainstreaming'**⁸ niet eenvoudig is, ondanks de relevantie ervan. Het is daarom belangrijk om **de OCMW's en hun partners te voorzien van indicatoren en digitale, pedagogische en conceptuele instrumenten** om ervoor te zorgen dat er op alle organisatorische en beleidsniveaus rekening wordt gehouden met de ongelijkheden tussen vrouwen en mannen en dat deze worden bestreden.

Tot slot komt naar voren dat **financiering per project door instellingen soms gezien wordt als een 'verademing'** omdat het de ontwikkeling van innovatieve praktijken mogelijk maakt. Maar aan deze financiering zijn ook belangrijke beperkingen verbonden. Hoewel de inhoud en de oriëntatie van Miriam nooit in twijfel worden getrokken door de bevroegde personen (actoren op het terrein, coördinatoren en verantwoordelijken), zijn de tijdelijkheid van het project en de moeilijkheid om toekomstige acties te baseren op leerresultaten belangrijke aandachtspunten.

8 Aangezien Miriam aansluit bij de beginselen van gender mainstreaming, is het de bedoeling dat de uitvoering ervan als project dat in eerste instantie voor een doelgroep is bedoeld, moet doorsijpelen tot al het sociaal werk in het OCMW door de vorm aan te nemen van een preventieve aanpak die erop gericht is "systematisch de vraag te stellen naar de mogelijke gevolgen van de beoogde beslissingen voor de situatie van mannen en vrouwen" (naar de definitie van de Raad van Europa).

TOT SLOT

Zelfs al steunt het project grotendeels op de casemanager, het wordt nooit door één iemand uitgevoerd. Het project past binnen een referentie-instelling en moet rekening houden met de organisatie, de taken en de beperkingen van die instelling. Daarom was het in onze onderzoeksaanpak de bedoeling om niet enkel de effecten te meten, maar om ook rekening te houden met de organisatorische en territoriale context van de implementatie. Zo kon het **netwerk van actoren dat rond Miriam is opgebouwd** en het samenspel tussen hen, dat grotendeels de goede werking van de begeleiding bepaalt, in de verf worden gezet.

In de eerste plaats binnen het OCMW: het project wordt door de instelling omkaderd en krijgt zo zijn volledige legitimiteit. De instelling wijst een referentiedienst aan die zorgt voor het interne toezicht, maar het zijn de casemanagers die het eigenlijke werk uitvoeren. Ze moeten **samenwerkingsverbanden tot stand brengen** met de maatschappelijk werk(st)ers van de algemene bijstand – althans zij die geen 'dubbele pet' dragen: enerzijds Miriam en anderzijds de standaardopvolging van het dossier – en de participatiewijze van elke potentiële partner binnen de instelling bepalen: maatschappelijk werkers en verantwoordelijken van de diensten, afdelingen of cellen die een rol spelen in de activering van de rechten van de begeleide vrouwen.

Binnen de **lokale sociale omgeving** vervolgens: de casemanagers hebben als doel de middelen die beschikbaar zijn voor de begeleide vrouwen in verschillende levensdomeinen te vergroten. Ze streven ernaar om hen de nodige hefboomen te geven om **deze middelen om te zetten in actiemiddelen**. Daartoe beperken ze zich niet tot de daadwerkelijke uitoefening van hun rechten, maar zorgen ze er ook voor dat ze ten volle worden genoten. Daarom is het essentieel om **het Miriam-netwerk tot buiten de instelling uit te breiden**. De implementatie van Miriam 2.0 leert ons hoe belangrijk het is om ons te richten op de middelen die de wijk, het lokale verenigingsleven, de publieke actoren op het grondgebied, maar ook de naasten, burens en de andere deelnemers bieden.

In die zin neemt de collectieve dimensie van het project een centrale plaats in. Ze **helpt het isolement van de personen te bestrijden en tegelijkertijd hun kansen en hun vermogen om hun rechten te verdedigen te vergroten**. De moeilijkheden die bij de uitvoering ervan zijn vastgesteld (afwezigheid, weinig of zelfs geen kinderopvangfaciliteiten, zware mobilisatie-inspanningen om interesse op te wekken bij de betrokken vrouwen enz.) mogen er niet toe leiden dat het collectieve aspect wordt verbannen naar de achtergrond van de begeleiding.

Zoals dit onderzoek benadrukt, zou het Miriam-experiment in een ideale situatie zonder budgettaire beperkingen moeten leiden tot de oprichting van een specifieke permanente eenheid, bestaande uit ten minste twee casemanagers binnen elk OCMW. Helaas is het ideaal niet altijd haalbaar en hoewel sommige OCMW's in staat zijn om een vervolg op Miriam 2.0 te waarborgen met eigen middelen, bevinden ze zich niet allemaal in die situatie. **Hoe kunnen we er dan voor zorgen dat de uitvoering van het project niet beperkt blijft tot significante, maar kortstondige gevolgen? Door de positieve effecten van de 'collectieve deskundigheid' van het OCMW in kwesties waar gender, eenouderschap en armoede samenkomen te steunen.**

Om dit te doen, zou het raadzaam zijn om ten eerste **de expertise te objectiveren** die de casemanagers na afloop van de implementatie hebben verworven (op het vlak van individuele en collectieve begeleiding, holistische aanpak, kennis en activering van het interne en externe netwerk) en om ten tweede ruimten voor uitwisseling en co-constructie binnen de instelling op te zetten om tools te ontwikkelen waarmee **de Miriam-methodiek verder verspreid kan worden**

Naast de positieve feedback over het project en de perspectieven die het opent, zou het onverstandig zijn om Miriam te beschouwen als een lapmiddel voor de tekortkomingen die op institutioneel, organisatorisch en beleidsniveau zijn vastgesteld. De geboden begeleiding, hoe globaal en intensief die ook is, kan immers niet op haar eentje een antwoord bieden op alle moeilijkheden waarmee de deelnemers kampen. Deze moeilijkheden moeten ook **in een bredere maatschappelijke context worden gezien en aanleiding geven tot acties op meerdere niveaus**. De **OCMW's nemen het voortouw** om de uitdagingen van het eenouderschap te benadrukken en hun integratie in een lokaal sociaal beleid mogelijk te maken.

Laten we tot slot niet vergeten dat een van de sterke punten van de implementatie van Miriam is dat er **een andere manier van kijken naar sociaal werk** wordt belicht als alternatief voor het huidige overheidsbeleid. **Binnen instellingen zoals de OCMW's** lijkt het een kleine revolutie om een maatschappelijk werk(st)er in staat te stellen een volledige en intensieve ondersteuning te bieden door maximaal 15 dossiers per jaar op te volgen, door hem/haar de nodige middelen te geven om collectief te werken, om zich op het terrein te begeven en om de vereisten in verband met de controle op de begunstigden op te heffen.

De OCMW's staan onder grote druk: een aanzienlijke toename van het aantal cliënten, complexere administratieve taken, uitputting van de maatschappelijk werk(st)ers, wat leidt tot verloop en ontslag, enz. In deze context suggereren onze resultaten dat **de ontwikkeling van een kwalitatievere aanpak – zoals die van Miriam – een troef zou zijn voor de betrokken professionals, die meer betekenis zouden vinden in hun werk, maar ook voor de instelling als geheel, die een veel doeltreffendere tussenkomst zou kunnen bieden door het bevorderen van een duurzame heraansluiting van kwetsbare mensen.**

De Miriam-methodiek blijkt ook een **inspiratiebron voor de begeleiding van vrouwen in een eenoudersituatie, maar ook voor die van alle cliënten van de sociale diensten.**

9 Naar Penven A. (2013), "La fabrique du social, croisement des savoirs et apprentissages coopératifs", Socio-logos [En ligne], nr. 8 / Varia.

MIRIAM